

Decolonial Subversions

2020

A Plan S és a tudományos
tudás „hozzáférhetővé
tétele”: kritikai kommentár

Dr. Romina Istratii,
SOAS University of London

Dr. Márton Demeter,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Magyarország

A Plan S és a tudományos tudás „hozzáférhetővé tétele”: kritikai kommentár

Dr. Romina Istratii, SOAS University of London¹
Dr. Márton Demeter, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Magyarország

Absztrakt

A Plan S nevű kezdeményezés azt ígéri, hogy segít „hozzáférhetővé tenni” a tudományos tudást azáltal, hogy az olvasók számára azonnali és ingyenes hozzáférés biztosítását követeli a megfelelő Open Access elvek betartása által. Noha a kezdeményezés kétség kívül jószándékú, és célja azon jelenlegi publikációs akadályok leküzdésének segítése, melyek hátráltatják a gyors publikálást, a tudományos ismeretek terjesztését és sokszorosítását, a Plan S sajnálatos módon elsősorban a természettudományok perspektíváját veszi tekintetbe, figyelmen kívül hagyja a humán és társadalomtudományok jellegzetességeit, és egyáltalán nem foglalkozik egy sokkal alapvetőbb strukturális kérdéssel, tudniillik a tudástermelésben jelenlévő globális egyenlőtlenségekkel. Jelen esszé elsősorban ez utóbbi, általában kevésbé hangsúlyozott aszimmetriákkal foglalkozik annak érdekében, hogy az Open Accessre irányuló szinte kizárólagos figyelem helyett néhány sokkal sürgetőbb, kapcsolódó problémát is megfogalmazzunk és felhívjuk a figyelmet arra, hogy a globális tudástermelési folyamatok megreformálása érdekében sokkal alapvetőbb változásokat tartalmazó stratégiákra lenne szükség.

Kulcsszavak: Plan S, Open Access publikáció, globális tudástermelés, episztemikus egyenlőtlenségek, Euro-Amerikai sztenderdek, Angol nyelv

¹ Corresponding author: Dr. Romina Istratii, ri5@soas.ac.uk

A Plan S nevű kezdeményezést 2018-ban mutatták be olyan iniciatívaként, amely szándékai szerint a tudományos tudás hozzáférhetővé tételét segíti elő azáltal, hogy kötelezővé teszi a tudományos publikációk azonnali és az olvasók számára ingyenes hozzáférhetővé tételét az Open Access (OA) előírások megfelelő, a cOAlition S által definiált követelményei szerint (<https://www.coalition-s.org/>). Noha érzékeljük a kezdeményezés mögötti jó szándékot és egyetértünk azokkal a törekvésekkel, melyek a tudományos tudás elérhetőbbé tételét célozzák, úgy találjuk, hogy az iniciativa megalkotói nem szenteltek kellő figyelmet a tudástermelés mélyebb, koloniális bázisának és a globális kutatás strukturális egyenlőtlenségeinek, melyeket a tudományos tudás hozzáférhetővé tétele önmagában nem old meg. Demeter Márton és én (Romina Istratii) közös erővel készítettük elő ezt a kritikai kommentárt, melynek célja a fent említett, ritkábban vizsgált problémák tematizálása annak reményében, hogy a Plan S kezdeményezésről szóló diskusziót pozitív módon terjesszük ki az általunk fontosnak gondolt területekre is. Az én pozícióm interszekcionális: Kelet-Európai háttérű kutatóként sok év tapasztalattal rendelkezem afrikai development research területén, aktív tagja vagyok a londoni SOAS egyetem Decolonising SOAS munkacsoportnak, korábban szerkesztőként dolgoztam az open access rendszerű *SOAS Journal of Postgraduate Research* folyóiratnak illetve a SOAS University of London kutatási osztályán dolgoztam a kutatási finanszírozási osztályon. Márton olyan Kelet-Európai kutató pozíciójából ír, aki kiterjedt munkássággal rendelkezik a globális tudástermelés egyenlőtlenségeinek vizsgálatában és az akadémiai tőke felhalmozódásának folyamatait is kutatja. Emellett társalapítója és társfőszerkesztője a *KOME: An International Journal of Pure Communication Inquiry* diamond open access rendszerű kommunikáció és médiatudományi folyóiratnak. Míg jómagam korábban is felhívtam a figyelmet arra, hogy az OA publikálás erőltetése csak igen kevésbé képes a jelenlegi episztémikus hegemoniák decentralizációjának elősegítésére (Istratii and Porter, 2018), Márton élesen kritizálta az OA mozgalmak azon jellemvonását, hogy túlértékelik a szabad hozzáférés fontosságát miközben kritikátlanul figyelmen kívül hagyják a tudáshegemoniák létezését a globális publikációs iparban és a nemzetközi akadémiai mező más területein (Demeter, 2018a; 2018b; 2019).

Miután áttekintettük a tudományos közösség válaszait a Plan S kezdeményezést illetően, kétféle narratívát azonosítottunk. Az első üzleti jellegű kérdésekre koncentrált, illetve a kutatási eredmények kommunikációjának pénzügyi jellemzőire, felismerve, hogy a publikálás folyamatosan dráguló iparaggá érett a nagy tekintélyű kiadók agresszív üzleti politikájának következtében, miközben a kutatók és akadémiai intézetek csak kevés kedvező változást tapasztalhattak a kutatási eredmények hozzáférhetőségét illetően (e.g. Haug, 2019; Brainard, 2019). Ehhez a felismeréshez társul az az etikai jellegű narratíva, mely szerint a tudományos tudás univerzális, tehát a tudományos eredményeket azonnal elérhetővé, kritizálhatóvá, reprodukálhatóvá és tesztelhetővé kell tenni a tudósközösség számára (Open Letter in Support of Funder Open Publishing Mandates; European Commission Statement, 2018). A Plan S kezdeményezés propagátorai minden látszat szerint azt hiszik, hogy egy olyan modell, amelyben a kutatási támogatásban részesült kutatókat kötelezik arra, hogy eredményeiket open access publikálják, miközben szerzői jog fenntartással élhetnek a Plan S által előírt közös licencmegállapodások szerint, egy jó lépés lehet a fentebb felvázolt ideális irányba (Van Noorden, 2018).

A fentebb megismert két narratíva talán meggyőzőnek hangzik, de mi úgy látjuk, hogy az egész kezdeményezés eltereli a figyelmet egy jóval sürgetőbb strukturális és episztémikus

kérdésről, a tudáshierarchiák létéről, melyek történetileg jellemzik a globális tudástermelést (Hall and Tandon, 2017), s amelyek meggyőződésünk szerint összefüggnek a tudáskommunikáció problémakörével, de korántsem korlátozhatók rá. Azt gondoljuk, hogy a jelenleg szorgalmazott üzleti modell, melyben a publikációs gyakorlatokat próbálják újrászabályozni, nem csak hogy nem igazán open access (valójában a legtöbb OA folyóirat, különös tekintettel a magas impakt faktorral rendelkező top periodikák, igen súlyos publikációs díjakat kérnek a szerzőktől vagy intézményeiktől az OA publikálásért), de valójában nem csökkenti, sőt, szándékai ellenére talán növeli is a globális Észak hegemoniáját és a fősodorbeli nyugati episztémé hatalmát, amely saját nyelvvel, saját tudástermelési és tudásértékelési sztenderdekkel rendelkezik s ezáltal a perifériára szorítja a globális Délről származó tudás mindenféle formáját. Jelen esszé keretein belül a globális Dél/globális Észak szigorúan tudományometriai indikátorok szerint kerül meghatározásra, ahogy azok a humán és társadalomtudományokban megjelennek (Demeter 2018a; 2018b). A globális Északhoz az Egyesül Államok, Kanada, Ausztrália és Új-Zéland, az Egyesült Királyság, Nyugat-Európa, Izrael és az úgynevezett fejlett ázsiai országok – Japán, Hong-Kong, Szingapúr, Dél-Korea és Tajvan – tartoznak. A globális Dél régiói közé soroltuk Latin Amerikát (Dél-Amerikával és Közép-Amerikával), Kelet-Európát, a fejlődő Ázsiát (vagyis az ázsiai régiót a fent felsorolt fejlett gazdaságok kivételével), a Közel-Keletet, Afrikát illetve Óceániát Ausztrália és Új-Zéland kivételével.

Annak érdekében, hogy megvilágítsuk, miért gondoljuk, hogy a Plan S jelen formájában potenciálisan káros hatásokat is kelthet, fontos kicsit részletesebben megnéznünk a kezdeményezés alapvetéseit. Állítása szerint a Plan S támogatja azokat a kezdeményezéseket melyek szigorú minőségi előírásokat tesznek kötelezővé az open access publikálással kapcsolatban, mint amilyenek például a (Directory of Open Access Journals (DOAJ) vagy a DOAB (Directory of Open Access Books (DOAB)). Ha alaposan szemügyre vesszük azokat a folyóiratokat, amelyek a DOAJ által listázottak (<https://doaj.org/>), azt látjuk, hogy sok olyan van közöttük, amelyeket a globális Délen alapítottak és szerkesztenek, nem mindegyik fizettet APC-t (author publication charge, vagyis a szerző által fizetendő publikációs díj), és ha van is ilyen, az általában jóval alacsonyabb, mint a nyugati folyóiratok esetében. Ezek közül a folyóiratok közül sok olyan létezik, amely rendszertelenül tud csak megjeleni, jellemzően pénzügyi okokból. Ez a jellemvonásuk egyértelműen megnyirbálja publikációs potenciáljukat, ennek következtében a jobban beágyazott, kiszámíthatóbb folyóiratok jobban csábítják a sikeres szerzőket, különösen, ha meg tudják fizetni a magasabb APC díjakat. A jelenlegi globális hierarchiában, melyben az Euro-Amerikai folyóiratok vezetik a tudományos publikálást és a magas impakt faktorú folyóiratokban való publikálás több presztízst és jobb karrierlehetőségeket jelent (Demeter, 2019. p. 127), jogosan feltételezzük, hogy azok a szerzők, akik - hála az elnyert támogatásaiknak - megtehetik, hogy magas APC-t fizetnek, a magas impakt faktorú, jól beágyazott lapokat fogják preferálni. A Plan S kiáltvány azt állítja, hogy a szerzők ott publikálnak, ahol csak szeretnének, feltéve hogy azonnal feltöltik a megjelent cikkeket valamely open access elérhető repozitóriumban. Ugyanakkor ez mintha azt feltételezné, hogy a repozitóriumok globálisan elérhetőek és széles körben használják is őket, ami nem felel meg a valóságnak, kiváltképp nem jellemző a szegényebb országok intézményi repozitóriumaira, ahol nem áll rendelkezésre elegendő forrás ezeknek az adattáraknak a fenntartására, fejlesztésére és az elérhetőség folyamatos biztosítására (például a gyors Internet, számítógépek és mobil alkalmazások hiányában).

Talán még fontosabb, hogy a magas impakt faktorú folyóiratok történetileg kialakult módon az angolul beszélő országokban találhatóak, és kifejezetten az angolul beszélő közösség számára íródnak. A kisebb és periférikusabb folyóiratok, kiváltképp azok, amelyek nem angolul íródnak, nincs sztenderd OA modelljük, illetve bár látszólag megfelelnek a Plan S-kompatibilis OA modellnek, de nélkülözik a szükséges mértékű kiszámíthatóságot, valószínűleg kevesebb figyelmet kapnak a Plan S kezdeményezésben. Ennek komoly negatív hatása lehet azon kutatókra, akik az Euro-Amerikai régió kívül dolgoznak illetve humán és társadalomtudományokban kutatnak, és akik számára szakmai kényszer hogy saját nyelvükön, saját közösségeik publikációs platformjain publikáljanak annak érdekében, hogy a helyi közösségek releváns problémáira elérhető módon reflektáljanak. Azokra a helyi szintű lapokra mindez szintén rossz hatással lehet, amelyeket angol nyelven publikálnak annak érdekében, hogy kapcsolódjanak a nemzetközi paradigmákhoz illetve vonzzák a már befutott kutatókat. Magam (Romina) korábban publikáltam egy gyémánt OA lektorált folyóiratban, melyet egy indiai intézet alapított. A folyóirat ingyenes volt, számos globális Délen dolgozó kutatót vonzott, mégis angolul íródott, valószínűleg azért, mert az indiai akadémiai életben az angol nyelv használata meglehetősen szokásos, emellett az angol cikkek a nemzetközi közösség számára jobban elérhetőek. Mivel a folyóiratban publikáló nemzetközi kutatók esetében az angol általában nem a szerzők első nyelve, a megjelent cikkek nyelvileg kevésbé kiforrottak és letisztultak mint az angol-amerikai folyóiratokban található cikkek esetében szokásos. Tapasztalatunk szerint nagyon valószínűtlen, hogy az ilyen jellegű folyóiratokban való publikálást a Plan S támogatná, mely kifejezetten a nyugati episztémológia szerinti lektorálást, minőségi kritériumokat és alapvetéseket vár el, melyek - többek között - az angol nyelv mesterszintű alkalmazásának képességén alapulnak.

Mégis, épp ezek az újságok azok, amelyek alkalmasak arra, hogy nemzetközi tapasztalatcsere történjen bennük, és ezek adnak helyet kritikai vitáknak a tudástermeléssel kapcsolatosan azáltal, hogy az Euro-Amerikai szférán kívüli kutatókat is szóhoz juttatják, és lehetőséget adnak számukra egy elérhetőbb publikálásra, miközben – az angol nyelv miatt – eljuttatják szavukat a nemzetközi, angolul beszélő akadémiai közösséghez is. Noha a globális Dél kutatói maguk is publikálnak angol-amerikai lapokban, a legtöbb globális déli kutató kifejezetten hátrányos helyzetben vannak a nemzetközi folyóiratokkal szemben, mert ezek legtöbbször igen magas APC terhet ró a szerzőkre, mely számukra kifizethetetlen. A Plan S általában mintha figyelembe sem venné ezeket a gazdasági egyenlőtlenséggel kapcsolatos szempontokat, és ezek hatását a tudástermelésre és publikációs gyakorlatokra. Egy kelet-európai vagy afrikai kutatónak lényegesen nehezebb kutatási eredményét publikálnia, mint például egy elit nyugati egyetemen dolgozó kutatónak. Egy korábbi írásában Márton szisztematikusan elemezte a vezető folyóiratok szerzőinek geopolitikai eloszlását, és igen jelentős egyenlőtlenségeket talált a globális Dél és a globális Észak kutatói között mind a humán tudományokban, mind a társadalomtudományokban, és hasonlóképp a természettudományokban is (Demeter 2018a; 2018b). Noha ezek a kutatások a Web of Science rendszerében elemezték a tudományos kimenetet, s ekképpen az elemzésnek vannak bizonyos korlátai, mégis figyelemre méltó, hogy 1975 és 2017 között a globális Dél kutatói – tudományterülettől függően – 1 és 10 százalék között mozogtak, miközben a globális Észak minden esetben 85 százalék felett teljesített (Demeter, 2018a: 122). Feltételezhető, hogy ha a nyugati világon kívül dolgozó kutatók ingyenesen publikálhatnának és nem vonatkoznának rájuk azok a normatív nyelvi követelmények, akkor publikációs kimenetük radikálisan növekedne. E tekintetben érdemes megjegyezni, hogy a nyugati világon kívüli kutatók

természetesen igen sok esetben beszélnek az angol nyelv egy helyi változatát, de a nemzetközi folyóiratok az angol nyelv egy olyan szűkebb szakmai használatát írják elő, amelynek ismerete nem feltétlenül várható el a mainstream nyugati episztemológia hatókörén kívül (Canagarajah, 2002). A Plan S által támogatott modell, mely szerint a szerzőknek igen magas (és talán egyre növekvő) publikációs díjakat kellene fizetniük, a tudástermelés egyenlőtlenségeinek megőrzését sőt fokozódását hozná magával. Annak sincs túl sok következménye, hogy a Plan S kéri a folyóiratokat, hogy alacsonyabb APC-t állapítsanak meg az alacsony és közepes gazdasági szintű országok kutatóinak esetében, hiszen akár pár száz Eurós (dolláros, fontos) költség is kifizethetetlen számos fejlődő országbeli kutató számára.

Valójában maguk a demarkációs kritériumok is problematikusak, amelyek az alacsony, közepes és magas bevételű társadalmakat elválasztják egymástól. Kétségtelen, hogy a szegény társadalmakban is vannak gazdagok, és a gazdag társadalmakban is élnek szegények; Észak-Amerikában és Nyugat-Európában is élnek igen szegény kutatók, különösen mióta ezek a társadalmak egyre multikulturálisabbak és sok bevándorló él bennük. Az első generációs bevándorló családba születő kutatók például, vagy azok, akiknek nincs letelepedési engedélyük, nem állandó lakosok és a fogadó ország nem kínál fel nekik semmiféle támogató rendszert, ugyanolyan jogosan kellene, hogy kedvezményt kapjanak a publikációs díjakból, mint a közepes vagy gyenge gazdaságú országok kutatói. Hasonlóképp, különbséget kellene tenni Nyugat-Európa és Kelet-Európa között, hiszen mind a fizetések mind a vásárlóerő igencsak különbözik Európa e két régiójában. Magyarországon például egy egyetemi tanársegéd körülbelül 443 Eurót kap kézhez havonta, de a docensek fizetése sem haladja meg a havi 820 Eurót. Egy 1500 – 2000 Eurós open access publikációs díj, mely még csak nem is számít magasnak, a magyar tanársegéd 3-6 havi fizetésének felel meg. Ez meglehetősen valószínűtlenné teszi, hogy a magyar fiatal kutatók képesek legyenek finanszírozni publikációik OA díját, és az is valószínűtlen, hogy ezt intézményeik ki tudják fizetni helyettük. Ha még Magyarországot a közepesen fejlett gazdaságok közé is sorolnák – ami jelenleg nem igaz, hiszen a fejlettek közé számít, és ugyanazok a költségek vonatkoznak egy magyar kutatóra, mint angol, svájci vagy amerikai kollegáikra – a közepes gazdaságokra megállapított 800-1000 Eurós APC díj még mindig megfizethetetlen lenne a legtöbb fiatal kutató számára. Következésképp a legtehetségesebb és legszorgalmasabb kutatók is patthelyzetben találhatják magukat, s mindez olyan szituációt eredményezhet, melyben csak a nyugati kutatók veszik ki részüket a tudástermelésből, miközben a nyugati világon kívüli kutatók pusztán tudásfogyasztóvá, a centrális nyugati tudás passzív befogadóivá válnak.

Fontos megértenünk, hogy a Plan S-hez hasonló beavatkozások hatása nem értékelhető annak a tágabb kontextusnak az elemzése nélkül, amelyek a kutatási támogatásokat mozgatják, s amelyek igencsak eltérő módon érhetők el egyes világrégiókban, s melyek alapvetően a területet uraló Euro-Amerikai támogató intézmények sztenderdjeit és prioritásait (alkalmassági feltételek, átvilágítási követelmények) tükrözik (Istratii, 2020). Ha a megfelelő feltételek hiányoznak, a Plan S séma azt kockáztatja, hogy a publikációs mezőbe újabb egyenlőtlenségek kerülnek, és bizonyos csoportok hegemón helyzetbe kerülnek nem a kutatási kiválóság okán, hanem anyagi és egzisztenciális adottságok alapján. Azt feltételezhetjük, hogy azok a kutatók, akiknek nagyobb állami vagy alapítványi támogatottságuk van, jelentős előnyre tesznek szert azokkal szemben, akiknek vagy nincsen támogatásuk vagy olyan támogatóik vannak csupán, akik nem tudják kifizetni az OA díjakat, és ezért aztán képtelenek az OA előnyeiket kihasználni, és kutatási eredményeiket azonnal,

magas impakt faktorú lapokban megjelentetni. Eddigi tapasztalataink szerint a magasabb impakt faktorú lapok magasabb APC díjakat fizetettnek, s a mindezzel járó következményeket egy későbbi írásunkban részletesen kifejtjük. Visszatérve az előzőekre: ez utóbbi, hátrányos helyzetű kutatói csoport tagjai nem csak a globális Dél lakói lehetnek, de számos humán és társadalomtudományok területén dolgozó Euro-Amerikai intézmény dolgozói is ide tartozhatnak, akik nem kapnak külső támogatást, vagy elsősorban monográfiákat és könyvfejezeteket írnak, és nem folyóiratcikket.

Ráadásul az Euro-Amerikai régióban dolgozó kutatók jelentős előnyben vannak a tekintetben is, hogy intézményeik infrastrukturálisan jobban segítik kutatóikat, mint a globális Délen, hiszen nyugaton általában külön intézményi stábok segítenek a kutatási pénzekre való pályázás során, ezek adminisztratív és menedzsment részénél egyaránt. Az afrikai kutatók esetében például a kutatási pénzekre való pályázás komoly gondot jelent, nem csak azért mert nagyon kevés a hazai támogatási lehetőség, hanem mert nem áll rendelkezésükre olyan professzionális támogató stáb, amely az igen bürokratikus és szigorú nemzetközi támogatási pályázatok során segítene nekik eligazodni (Beaudry, Mouton and Prozesky, 2018, p.88). A legtöbb felsőoktatási kutatóhely Afrikában egyszerűen nem rendelkezik azzal a kapacitással, amely lehetővé tenné, hogy megfeleljenek azoknak a nyugati elvárásoknak, melyeket a nemzetközi projektek támogatása előtt az intézményekkel és a kutatókkal szemben támasztanak. A finanszírozási és kutatásfejlesztési rendszert érintő megfelelő és szükséges strukturális változtatások nélkül a Plan S bevezetése tovább mélyítené a szakadékot a tudástermelés Euro-Amerikai és periférikus régiói között. Hasonlóképp, a független kutatók, akiknek nincs intézményes háttérük és így az OA költségeket sem tudják intézményeikre hártani, szintén hátrányos helyzetbe kerülnek azon kollegáikkal szemben, akiknek van egyetemi kutatóhelyük, intézményi kutatási irodákkal. Azt is figyelembe kell venni, hogy sok egyetemi, kutatást segítő osztály, például Angliában, nem foglalkozik PhD hallgatókkal, ami szintén hátrányosan érintheti a fiatal, karrierjük elején álló kutatókat, mert így azok bizonyos forrásokhoz nem jutnak hozzá, s mindez valószínűleg hátráltatja őket abban is, hogy OA költségeiket fedezni tudják. Ez megszilárdítja és fenntartja a már most is létező hierarchikus viszonyokat a senior és a pályakezdő kutatók között, ami széles körben ismert, mint a nyugati intézményi akadémiái valóság elkerülhetetlen jellemzője – egyébként teljesen ellentmondva a Plan S deklarált szándékainak, mely szerint épp a fiatal kutatókat kívánják segíteni.

A fent ismertetett anyagi jellegű kérdések mellett fontos tekintetbe vennünk a kutatások publikálásával kapcsolatos strukturális problémákat is, melyeket a Plan S nem vet fel kellő alaposággal. Noha a Plan S azt állítja, hogy elkötelezett az átláthatóbb publikációs gyakorlatok mellett, nem fejtik ki, hogy a Plan S hogyan kíván javítani a publikációs gyakorlatok jelenleg érvényes patológiáin. Nagyon fontos felismerni, hogy sok szerkesztőbizottság, kiváltképp a magas presztízsű folyóiratok esetében, egészen kiforrott ideológiai irányokkal, néhány esetben kifejezetten kiforrott episztemológiai paradigmákkal rendelkezik, melyek egyáltalán nem nyitottak a nem fősodorbéli nézőpontokra. Ez a tendencia összefügg a lektorálás jelenlegi, meglehetősen korrumpus gyakorlatával, amely nem csak hogy nem transzparens, de kifejezetten alkalmas arra, hogy az elit kutatók dominanciáját fenntartsa saját kutatási területükön. Például egyáltalán nem ritka, hogy az anonim módon bíráló lektorok arra kéri a szerzőt, idézzék és használják fel a lektor műveit a cikk módosított verziójában. Ez arra kényszerítheti a szerzőket, hogy olyan műveket idézzenek és

használjanak, melyeket egyébként magukról nem idéznének, esetleg nem is értenek egyet velük. Ez a gyakorlat nem csak fenntartja és erősíti a nyugati paradigmák uralmát, ezzel hozzájárulva a tudástermelés egyenlőtlen viszonyainak fenntartásához, de a citációs statisztikák azon képességét is csökkenti, hogy a tudományos közösség számára a valós tudományos hatásokról adjon tájékoztatást. Mindez csak hozzáadódik ahhoz a számos problémához, melyekkel a citációs statisztikák már amúgy is rendelkeznek, mint amilyen például rövidlátó felfogásuk a tudományos hatás természetéről, s amely felfogás nagyrészt irreleváns a humán és társadalomtudományok esetében, vagy az, hogy képtelenek a monográfiákban történő hivatkozások hatékony összegyűjtésére, noha ezek a humán és társadalomtudományokban igen jellemző hivatkozási formák.

Végül, fontos kihangsúlyoznunk azt a lehetőséget, hogy a gazdagabb országokban működő felsőoktatási intézmények felől nyomás nehezedhet a kutatókra, hogy a támogatók szempontjait fokozottan figyelembe vegyék, és kifejezetten támogatni fogják az elit folyóiratokban való publikálást hiszen ezek a Plan S szellemének megfelelő sztenderdeknek és elvárásoknak maradéktalanul megfelelnek. Ez már csak azért is igen valószínű, mert az egyetemek egyre fokozódó mértékben vannak kitéve a publikációs nyomásnak a különféle sztenderdizált minőségellenőrző keretprogramok, mint például a Research Excellence Framework (REF) által. Ez feltehetőleg csökkenti az érdeklődést a nem-nyugati, vagy (még) kevésbé ismert open access lapokban való publikálás irányában, és különösen a nem angolul megjelenő lapok veszíthetnek sok potenciális szerzőt, mindezzel indirekt módon hozzájárulva a globális Észak mainstream kiadványainak dominanciájához, és, következésképp, a nem-nyugati nézőpontok marginalizálódásához a tudástermelésben és tudásközvetítésben.

Röviden összefoglalva: alapvetően szimpatizálunk a Plan S pártfogóival, akik szerint a jelenlegi, előfizetéseken alapuló tudásterjesztési modellek kifogásolhatók, kirekesztők és nem elég hatékonyak, de egyúttal úgy látjuk, hogy a Plan S nem eléggé megfontolt, amennyiben csak kevésbé veszi figyelembe a humán és társadalomtudományok területén kialakult publikációs gyakorlatokat. Kötelező lenne reflektálni a globális Észak történetileg kialakult episztemikus hegemoniájára és a publikációs egyenlőtlenségekre, és proaktívan gondolkodni arról, hogy a jövő gyakorlatai hogyan tudják megfordítani ezeket a kialakult hegemoniákat, de legalábbis oly módon fejleszteni a rendszert, hogy a reformerek esetleges szándékaitól függetlenül ne hogy még erősítse is a meglévő hegemon viszonyokat. A jelen helyzet szerint a Plan S nem artikulálja kellőképp, hogyan lesz biztosítva a nem-mainstream, nem-angol nyelvű vagy a feltörekvő folyóiratok részvétele a tudástermelésben, és hogy hogyan fogja elősegíteni a globális Északon kívüli tudás terjesztését, hogyan ad lehetőséget a különböző kontextusokban dolgozó nemzetközi kutatóknak. Különösen fontos lenne azzal is foglalkozni, hogy a hátrányos helyzetű, szegényebb vagy nem angolul író kutatók számára milyen lehetőségek lesznek a nyugati episztemológia alapján, angol nyelven készült nyugati tudás szakmai kritikájának kifejtésére. Jobban tennénk, ha figyelmünket arra a sürgető szükségszerűségekre irányítanánk, hogy egy sokkal meritokratikusabb, befogadóbb és episztemikusan kevésbé kirekesztő tudástermelési és értékelési modell alakuljon ki, melyben kifejezetten bátorítják a közös kutatást és publikálást a különböző világrégiókban dolgozó kutatók között, akár többnyelvű formában. Fontos lenne újragondolni a peer review folyamatokat is, melyek jelenleg csakis a globális Észak sztenderdjeire épülnek, és sokszínűbb módszereket alkotni a folyóiratok minőségének értékelésére, ezáltal több teret adni a

feltörekvő, perifériális és nem angol nyelvű lapoknak és kiadóknak, melyek elsősorban a globális Dél társadalmában és társadalmából származnak, s amelyek jelentősége és értéke nem könnyen mérhető a sztenderdizált Euro-Amerikai mérési eljárásokkal.

Köszönetnyilvánítás

A szerzők ezúton szeretnének köszönetet nyilvánítani Miss Helen Porternek, aki korábban az LSE Kutatási Könyvtárában dolgozott, Ms Elizabetg Grant-nek a *Bulletin of SOAS* szerkesztőbizottságából, és Ms Stephanie Kitchen-nek, az *International African Institute* (IAI) publikációs bizottságának elnökének, amiért hasznos kommentárjaikkal segítették jelen esszé elkészültét. Stephanie volt a vezető szerzője annak a visszajelzésnek, melyet az IAI publikációs bizottsága fogalmazott meg a Plan S számára, és kommentárjait megosztotta jelen esszé szerzőivel.

Hivatkozások

- Beaudry, C. Mouton, J. and Prozesky, H. (2018) *The Next Generation of Scientists in Africa*. South Africa: African Minds.
- Brainard, J. (2019). 'Scientific societies worry about threat from Plan S'. *Science*, 363, no. 6425), pp. 332-333.
- Canagarajah, S. (2002). *A Geopolitics of Academic Writing*. Pittsburgh: Pittsburgh University Press.
- Demeter, M. (2018a) 'The world-systemic dynamics of knowledge production: The distribution of transnational academic capital in social sciences'. *Journal of World-System Research* 25(1), 111-144.
- Demeter, M. (2018b) 'The winner takes it all: International inequality in communication and media studies today'. *Journalism and Mass Communication Quarterly* 96(1), 37-59.
- Demeter, M. (2019) 'Open Access Movements: Emancipation or Hypocrisy?'. *KOME: An International Journal of Pure Communication Inquiry*, 7(1).
- Hall, B. and Tandon, R. (2017) 'Decolonization of knowledge, epistemicide, participatory research and higher education'. *Research for all*, 1(1), 6-19.
- Haug, C.J. (2019). 'No Free Lunch - What Price Plan S for Scientific Publishing?'. *The New England Journal of Medicine*, 380, 1181-1185.
- Istratii, R. and Porter, H. (2018) 'Understanding the possibilities and limitations of open access publishing for decolonising knowledge-making and dissemination'. *The SOAS Journal of Postgraduate Research*, 11, 185-194.
- Istratii, Romina. "Bridging the Epistemological, Structural and Normative in Knowledge Production: How Euro-centrism is Systemically Preserved and Can Be Subverted." In: LSE

Africa Talks: Decolonising African Knowledge Systems, 16 January 2020, LSE, <https://eprints.soas.ac.uk/32174/>.

Open Letter in Support of Funder Open Publishing Mandates. *Michael Eisen*. <http://michaelseisen.org/petition/index.php> (accessed 7 May 2019).

Statement by European Commission: 'Plan S' and 'cOAlition S' – Accelerating the transition to full and immediate Open Access to scientific publications. *European Commission*, 4 September 2018, https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/moedas/announcements/plan-s-and-coalition-s-accelerating-transition-full-and-immediate-open-access-scientific_en (accessed 17 May 2015)

Van Noorden, R. (2018) 'Researchers sign petition backing plans to end paywalls'. *Nature News* 4. https://www.nature.com/articles/d41586-018-07632-2?utm_source=briefing (accessed 7 May 2019).